

Mallorca, Catalunya i Corona a principis del regnat de Ferran II (1479-1485)*

Miquel J. DEYÀ BAUZÀ

Universitat de les Illes Balears

Institut d'Estudis Hispànics de la Modernitat

Membre del Comitè Científic

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest treball és donar una visió del que fou l'actuació del Rei Catòlic en els temes que afectaven conjuntament dos dels territoris de la Corona d'Aragó abans de l'inici de la política de redreç. A força de parlar-ne, redreç i Ferran II apareixen com a conceptes molt lligats, la qual cosa té els seus perills. Un d'ells és considerar que des del principi el monarca tenia un programa premeditat de reformes, la qual cosa pensem que no és així. Catalunya venia d'una guerra civil recent que en teoria havia acabat sense vencedors ni vençuts i, per tant, calia restablir els canals de comunicació entre Corona i estaments, entre Corona i institucions regnícoles, entre Corona i grups socials que fins feia poc eren contraris a la monarquia. A Mallorca, la guerra civil quedava més enrere (1450), havia acabat amb una intervenció militar del monarca i, per tant, amb vencedors i vençuts. Molt probablement, la Corona i els seus agents sols eren parcialment conscients que el que estava passant a Mallorca era més greu i amb arrels més profundes que les torbacions catalanes. Es tractava d'una autèntica modificació del model de societat creat a la immediata postconquesta.¹ La crisi medieval, la corrupció administrativa, la política fiscal i el comportament de les oligarquies havien transformat una societat rural de camperols emfiteutes i, per tant, estables a la seva terra, en una societat cada vegada amb més jornalers, més desposseïts, més deute públic, més impostos, menys petites propietats i una crei-

* Aquest treball forma part del projecte HAR2013-44687-P titulat «Los conflictos sociales como resistencia al poder en la periferia del Estado Moderno. Siglos XVI-XVII», finançat per la Secretaria d'Estat d'Investigació, Desenvolupament i Innovació del Ministeri d'Economia i Competitivitat.

1. Miquel Josep DEYÀ, «El César Carlos y la Corona de Aragón», a Ernest BELENGUER i Felip GARÍ (ed.), *La Corona de Aragón*, València, Generalitat Valenciana, 2006, p. 194; Miquel Josep DEYÀ, «Les Germanies mallorquines», a Ernest BELENGUER (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 2006, p. 130-132.

xent configuració d'un model de propietat rural en el qual el latifundi adquiria —a poc a poc— un major pes. Res d'això es podia solucionar ràpidament. Al llarg de tot el regnat de Ferran el Catòlic, la Corona intentà afrontar aquests problemes, però atès l'escàs pes de Mallorca en el conjunt de la Corona d'Aragó i del major pes del Principat i de la recent guerra civil a Catalunya, les qüestions lligades a aquell territori eren prioritàries

Fa anys que Álvaro Santamaría establí que realment hi havia hagut dos grans programes de redreç en època del Catòlic, el de 1485 i el de 1499, el gran instrument del qual fou la Pragmàtica de Granada.² Per tant, si el que es pretén és estudiar les mesures de Ferran II en relació amb Mallorca abans del redreç pareix oportú establir l'àmbit cronològic d'estudi en el període 1479-1485. Tampoc a Catalunya es pot parlar d'un programa de redreç des del principi del regnat. Segons Ernest Belenguier, sols a finals del 1487 és dissenyà una política digna d'aquell nom.³

Atesa la importància que en els primers anys del seu regnat donà el Catòlic a la normalització de relacions entre Catalunya i la Corona, era indispensable solucionar el tema del cobrament dels interessos del deute extern mallorquí, majoritàriament en mans de barcelonins. Era políticament indispensable, a ulls de la Corona, garantir el cobrament de les pensions als propietaris del deute i retornar-los la propietat dels censals. Tanmateix, tampoc es podien desatendre les peticions de l'oligarquia mallorquina. Calia satisfer els dos sectors, tot i que no amb el mateix grau de prioritat, i si les reformes necessàries tenien un elevat cost polític —al Principat o al regne— caldria ajornar-les.

LES PRIORITATS POLÍTIQUES AJORNEN LES NECESSÀRIES REFORMES

Al principi del regnat pareixia que la continuïtat s'imposaria a la ruptura pel que fa Mallorca. El 19 de febrer de 1479 fou ratificat com a lloctinent general del regne Blanes de Berenguier.⁴ En la mateixa línia es pot citar la ratificació de Francesc Burgues com a procurador reial de Mallorca i Menorca.⁵ Es tractava d'un significadíssim reialista que fins i tot arribà a armar una nau de guerra a favor del rei⁶ i

2. Álvaro SANTAMARÍA, «Pragmática de Granada. Una década de historia de Mallorca (1495-1504)», *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Mallorca, Ibiza y Formentera* (Palma), núm. 670-671 (1971), p. 3; Álvaro SANTAMARÍA, «Quinto Centenario del Privilegio Facultativo del Estudio General de Mallorca (1483-1983). Contexto histórico del Privilegio Facultativo del Estudio General de Mallorca», *Boletí de la Societat Arqueològica Luliana* (Palma), vol. XL (1984), p. 194.

3. Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico*, Barcelona, Península, 2001, p. 146.

4. Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Lletres Reials (LR), 74, f. 304.

5. ARM, LR, 74, f. 296.

6. Josep JUAN i Enrique SÁNCHEZ NIEVAS, *Els Burgues: Una nissaga de poder*, Palma, El Tall, 2003, p. 57.

que gestionà el suport logístic a les tropes reials, gràcies en bona part als interessos del deute públic mallorquí en mans de catalans que va ser confiscat als creditors catalans. El càrrec passà a ser patrimoni de la família Burgues, de manera que Francesc fou succeït pel seu fill Gregori. Precisament aquest fill del vell Burgues també fou ràpidament confirmat en els seus càrrecs per Ferran acabat de proclamar, concretament el 9 de maig de 1479 —menys de quatre mesos després de la mort de Joan II— va ser reafirmat com a castellà de Santueri, càrrec pel qual havia estat nomenat per Joan II el 1475; fou també reafirmat com a cònsol de genovesos a Mallorca, càrrec que exercia des del 1472.⁷

A més de la ratificació dels càrrecs reials més importants, es procedí a confirmar privilegis a particulars, com ara el de Gaspar Thomàs com a recaptador de diversos drets sobre el comerç exterior mallorquí, un càrrec que ja havia tingut en època del rei Alfons i que Joan II havia ratificat en bona part en atenció al seu comportament i al de la seva família durant la Guerra Civil catalana.⁸

Una de les primeres qüestions sobre les quals el nou monarca intentà posar ordre fou el mercat de cereals a l'illa. Es tractava, com passarà també durant l'edat moderna, d'una font d'enriquiment per als sectors benestants del regne. La por a la fam aconsellava importar cereal, cosa que la Universitat solia encarregar a mercaders o/i a persones riques amb la consegüent ajuda pública (el premi). En cas que entre la producció pròpia i les importacions s'arribés a donar un excés d'oferta es podia arribar a dur a terme un repartiment obligatori de blat. Contràriament, en moments de fretura frumentària els posseïdors de blat o cereal illenc n'intentaven l'exportació, tot i que es posés en perill el subministrament dels regnícoles. L'Església, important perceptora de rendes, no era una excepció a l'hora d'intentar aquestes pràctiques tot i els privilegis del regne en contra. Davant les queixes dels jurats contra el bisbe i altres eclesiàstics que pretenien dur a terme aquestes extraccions, amenaçant fins i tot d'excomunió els qui s'hi oposessin, amb una lletra reial datada a Càceres el 13 de març de 1479, el rei Ferran reafirma el privilegi.⁹ En aquesta mateixa línia, el 6 de setembre 1482, el rei prohibia l'extracció de cereals del regne tot i que hi hagués disposicions anteriors que ho permetessin,¹⁰ la qual cosa, d'altra banda, no existia; en tot cas, hi podia haver privilegis a persones concretes per a extreure cereal de l'illa, però no hi havia una normativa genèrica en aquest respecte, més aviat al contrari. De tota manera, en el tema de l'autorització o no de l'extracció de blat del regne, la política del Catòlic no fou gaire coherent. En data 12 de desembre de 1481 ordenava a les autoritats mallorquines que s'au-

7. ARM, LR, 75, f. 115v-116.

8. ARM, LR, 75, f. 8 i seg.

9. ARM, LR, 74, f. 306.

10. ARM, LR, 76, f. 82v.

toritzés Joan Vidal, mercader, l'extracció de quatre mil quarteres de forment, més dues mil de Menorca, en atenció al seu servei i «considerant la fertilitat que, lloat sigui Deu, s'espera en lo dit Regne de Mallorca e la abundància que de present (h)i és».¹¹ Resulta sorprenent que el desembre ja s'augurés una bona collita, com també que s'afirmi que hi havia abundància en aquell moment, atès que —per exemple— el setembre anterior el rei havia prohibit l'extracció de cereals dels seus dominis.¹² A més, la collita de 1483, la immediatament posterior al privilegi atorgat a Joan Vidal, no degué resultar tan nombrosa com el rei manifestava, car el 22 d'octubre d'aquell any —atesa la mala collita— Ferran decretà la suspensió de qualsevol permís d'exportació tant del cereal produït a l'illa com del que hagués arribat d'altres llocs per a fer front a la fretura existent.¹³ Resulta evident que el privilegi a aquell mercader responia més a la voluntat de premiar un servidor fidel que no a les necessitats regnícoles.

Molt més greu era el tema del pagament del censals a favor dels creditors catalans. Com és sabut, es tractava d'un deute públic que remuntava al segle XIV i que havia estat majoritàriament confiscat pel Reial Patrimoni durant la Guerra Civil catalana. Atesa la Capitulació de Pedralbes, els antics posseïdors dels censals en reclamaren la propietat.¹⁴ Realment, els problemes eren dos: d'una banda, el retorn als creditors dels seus drets, aspecte en què el regne de Mallorca ben aviat s'adonà que era innegociable i, en segon terme, si els interessos s'havien de pagar a les localitats indicades en el contracte de préstec —molt majoritàriament Barcelona— o si es podien pagar a Mallorca. Convençudes que, malgrat les confiscacions fetes pel lloctinent de Joan II i de les seves promeses, la Corona retornaria als creditors els seus drets, les autoritats mallorquines se centraren en l'intent d'aconseguir que els pagaments dels interessos es poguessin fer a Mallorca, per tal d'evitar un dels problemes del regne d'aquell moment i que continuaria existint durant bona part de l'edat moderna: la sortida de numerari.¹⁵ Per fer-nos-en una idea aproximada, cal considerar que a finals del segle XV les pensions anuals derivades del deute mallorquí pujaven a unes 40.000 lliures, un 25 % de les quals era deute extern.¹⁶ Un tercer problema podia haver estat el pagament de les anualitats que

11. ARM, LR, 76, f. 90.

12. Álvaro CAMPANER, *Cronicon Mayoricense*, 3a ed., Palma, Ajuntament de Palma, 1984, p. 189.

13. ARM, LR, 76, f. 140v.

14. Ricard URGELL, «El reinado de Juan II», a Ricard URGELL et al., *El siglo XV (1412-1516)*, Palma, El Mundo i El Día de Baleares, 2006, p. 135.

15. Aquest problema s'afegia a la falta de circulació de moneda de Mallorca atès el seu valor metàl·lic per sobre del nominal, de manera que actuava la Llei de Gresham. Es tracta d'un problema que s'abordà també durant el regnat de Ferran el Catòlic, però ja al seu final (1508), amb una reforma monetària que, a més, homologà la llei de la moneda de Mallorca amb les de la resta dels territoris hispànics (Álvaro SANTAMARÍA, «Quinto Centenario...», p. 195).

16. Miquel Àngel CASASNOVAS, *Història de les Illes Balears*, 2a ed., Palma, Moll, 2007, p. 357.

els catalans no havien cobrat durant els anys de la guerra, però la pròpia Capitulació de Pedralbes les considerava liquidades,¹⁷ tot i que el tema apareixeria en etapes posteriors. El problema financer i econòmic del regne s'agreuà atesa la situació de Catalunya.

Evidentment, els creditors volien recuperar el seu dret a rebre les pensions anuals i fer-ho al lloc indicat en els contractes de préstec (habitualment, Barcelona), però aviat la qüestió adquirí una dimensió política que jugà en contra del regne de Mallorca. Per tal de retornar a la normalitat i iniciar amb bon peu el seu regnat, el rei convocà Corts catalanes el 1481. Els creditors del regne pressionaren de tal manera que la qüestió arribà —segons notificà el rei mateix a la Universitat de Mallorca— a posar en perill la finalització de les Corts. Evidentment, el perill que les Corts no fossin concloses no es devia solament, ni primordial, al tema del deute mallorquí, però el que és innegable és que entre l'interès polític en un territori central pel nou monarca i les peticions d'un regne petit, sense Corts i que aportava relativament poc al fisc reial, el pragmatisme de Ferran s'imposà. Finalment, la decisió última no pogué ser més decebedora per als mallorquins: les pensions anuals als catalans s'havien de pagar i això s'havia de fer als llocs indicats en els contractes en virtut dels quals els creditors catalans havien deixat el capital a la Universitat de Mallorca. Tal com ens ha explicat Ernest Belenguier, després de les Corts de 1481, el Catòlic podia plantejar-se un redreç de Catalunya, òbviament prioritari enfront d'un redreç a Mallorca.¹⁸ D'altra banda, pareix normal que el rei prioritzés les peticions catalanes enfront de les mallorquines no sols pel pes polític i econòmic tan distint dels dos territoris, sinó també pel fet que la Guerra Civil catalana era molt més recent que la mallorquina de 1450, en la qual, a més, la intervenció militar d'Alfons, anomenat el Magnànim, pareixia que havia tancat el conflicte amb una clara victòria reial que no s'havia donat a Catalunya. Des d'aquesta perspectiva, no hi havia a Mallorca la necessitat imperiosa de pactar amb l'adversari d'ahir, simplement perquè no hi havia interlocutor. D'altra banda, la qüestió del Rosselló i la Cerdanya, ocupats per França durant la Guerra Civil i als quals Ferran no renunciava, secundava la necessitat de tancar les ferides com més aviat millor.

De tota manera, l'actuació de Ferran en relació amb el deute dels mallorquins envers els creditors catalans no estigué exempta de canvis. Vegem algunes de les seves actuacions:

Grosso modo, les dades de Casasnovas consonen amb les que Álvaro Santamaría presentà concretament per a l'any 1495, exercici per al qual els interessos del deute pujaven —efectivament— a 40.000 lliures, quantitat que suposava el 89% dels ingressos de la Universitat, a la qual sols restaven 5.000 lliures per a la despesa ordinària de l'any (Álvaro SANTAMARÍA, «Pragmática de Granada...», p. 194-195).

17. Ricard URGELL, «El reinado...», p. 135.

18. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 112.

—Per reial carta datada a Càceres el 27 de març de 1479, ordenava a la Universitat de Mallorca que els creditors catalans fossin pagats als llocs on indicaven els contractes originals del préstec.¹⁹

—El 2 d'abril de 1479, el procurador Burgues rebia una carta reial notificant la suspensió de l'anterior.²⁰

—En data 3 de juny de 1479, de Trujillo estant, el rei ordenava que es duguessin a terme els pagaments «prout solebatur ante preteritas turbaciones».²¹ El lloctinent ho notificà als jurats i a la Universal Consignació en data 3 de juliol.²² Els jurats i els clavaris de la Consignació es negaren a acatar aquesta disposició, davant la qual cosa el procurador dels creditors catalans notificava al lloctinent que donava un termini de sis dies per tal que els seus representats fossin pagats.²³

—El 28 de març de 1480, des de Toledo, el rei anul·lava la decisió anterior pel que fa a la condició que els pagaments s'havien de fer a Barcelona.

—Gairebé un any després, l'1 de març de 1481, poc abans que el rei es veiés obligat a prorrogar les Corts catalanes que no anaven per gaire bon camí, Ferran ordenava que els pagaments dels interessos a favor dels creditors catalans s'havien de fer a Barcelona.²⁴ Definitivament, l'evolució del *tête-a-tête* entre els estaments catalans i el seu rei jugà contra el regne de Mallorca. A més, amb la mateixa data s'ordenava l'execució de la sentència i es condemnava la Universitat amb unes costes de 186 lliures i 17 sous moneda de Barcelona.²⁵

—Els jurats escrigueren una carta al rei enumerant les innumerables desgràcies que caurien damunt el regne si es duia a terme l'execució de la sentència. Davant d'això, mitjançant una reial carta datada a Molins de Rei el 20 de juny de 1481, Ferran II ordenava a Joan Pagès, que aleshores feia funcions de lloctinent atesa l'absència de Blanes de Berenguer,²⁶ que informés sobre la veracitat de la interpretació dels jurats.²⁷ Ferran venia de les Corts aragoneses i anava de camí a les catalanes.

19. ARM, LR, 74, f. 298.

20. ARM, LR, 74, f. 300.

21. ARM, LR, 74, f. 304.

22. ARM, LR, 74, f. 312. La Universal Consignació era la institució que gestionava la major part dels impostos ordinaris del regne, bàsicament indirectes; s'havia format el 1405 quan es firmà el Contracte Sant, el primer pacte entre el regne i els creditors per tal de fer front al pagament dels interessos del deute públic mallorquí. De fet, des d'aquell moment, el regne deixà de tenir el control sobre els impostos ordinaris que cobrava. És una dada que els qui darrerament parlen d'una autonomia i fins i tot d'una independència financera del regne de Mallorca abans de 1716 no coneixen o oculten. Sortosament, els qui empen aquestes expressions no són historiadors.

23. ARM, LR, 74, f. 312.

24. ARM, LR, 75, f. 97v.

25. ARM, LR, 75, f. 97v.

26. De fet, Blanes de Berenguer era absent del regne des de setembre de 1479, quan anà a la cort, on restà fins al febrer de 1482 (ARM, LR, 76, f. 13).

27. ARM, LR, 75, f. 97v-98.

—El contacte amb les demandes dels creditors barcelonins va convèncer el rei de la necessitat que s'executés la sentència de l'1 de març. Des de Barcelona i en data 4 de juliol de 1481, el rei enviava una carta a Joan Pagès. Cal considerar que les Corts catalanes seguien constituïdes i cal pensar que continuava la pressió dels creditors. De fet, les Corts no es conclourien fins a l'octubre.²⁸ Per començar, el rei establia un clar lligam entre l'incompliment de la seva sentència referent al pagament a Barcelona dels interessos del deute públic i la no conclusió de les Corts,²⁹ però també deixava clara la submissió dels interessos mallorquins als del rei a Catalunya: «Atès lo que al servey nostre y al repòs d'aquest Principat va en la conclusió d'aquesta Cort, se deu molt atendre en lo que los dits creadors sien en aquesta Ciutat pagats e aquesta Ciutat e Regne [de Mallorca] exequatats... e lo empaig que de present nos fan en la Cort sia levat».³⁰

—Una altra missiva era tramesa en data 13 de juliol a Pagès mateix. El rei hi exposava com la suspensió de l'execució realment no l'havia consultat amb el seu consell ni amb experts i que l'havia rebut venint de Saragossa de camí a les Corts catalanes que continuaven a Barcelona. Es tractava, per tant, d'una decisió que no es podia comparar amb la sentència de l'1 de març que s'havia debatut en el Consell del Rei, que havia estat estudiada per experts doctors. S'hi afegia un argument força il·lustratiu: «Som açí [Barcelona] per donar conclusió en aquesta Cort no volguérem que los d'aquesta Ciutat pensassen que en les coses conegudes per justícia s'hagués donat compost o dilació en l'execució».³¹ Òbviament, la carta acabava ordenant l'execució de la sentència contrària als interessos dels mallorquins.

—La situació arribà a tal extrem que en data 14 de setembre de 1481 el rei envià una carta a qui realitzava les funcions de lloctinent a Mallorca, en aquell moment ja Pere de Sant Joan, que fins i tot sorprengué l'escrivent que passà la carta al registre corresponent. Efectivament, la còpia de la carta comença amb una nota del copista que diu literalment: «litteram fortíssima contra Gubernatorem».³² La carta difícilment podia ser més contundent i denota la necessitat, des de la perspectiva del monarca, de solucionar el problema en uns moments en què les Corts de Catalunya de 1481 continuaven sense clausurar-se. És molt il·lustratiu que, després de l'encapçalament, el nucli de la carta comenci amb l'expressió «Poc valdria», de ressons clarament vinculats a les Corts que en aquell moment es desen-

28. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 109.

29. «E per quant los dits creadors fan gran instància en les dites coses e encare nos posen tan gran empaig en la cort que de present celebren en lo present Principat que a causa d'açò no podem aconseguir la conclusió d'aquella, perquè la ciutat de Barcelona i los principals ciutadans d'aquella en fan part e instància...» (ARM, LR, 75, f. 137v).

30. ARM, LR, 75, f. 137v.

31. ARM, LR, 75, f. 138.

32. ARM, LR, 75, f. 181.

volupaven i que, a parer del rei, s'allargaven massa.³³ La referència a la Constitució de l'Observança no era banal, tot i que aquí la seva expressió inicial s'emprava amb una finalitat molt distinta a l'adjudicada a les Corts de 1481. Si a Catalunya l'expressió iniciava una constitució que assegurava, si més no formalment, el sotmetiment de la voluntat reial a la normativa regnícola, en el cas concret d'aquesta carta es tractava d'obligar les institucions mallorquines a sotmetre's a la justícia reial tot i que el problema l'havia causat la Corona, en concret Joan II, ordenant la confiscació dels censals, la qual cosa li permeté —no ho oblidem— finançar parcialment la guerra contra els rebels catalans. El rei ordenava que, sota pena de mil florins d'or i «privació de vostre ofici», obligués els jurats del regne i els clavaris de la Universitat a l'execució de la sentència, la qual cosa, d'altra banda, ja haurien d'haver fer abans de l'anterior 20 d'agost.

S'ordenava a Sant Joan que, si era necessari, fes execució contra el béns particulars de jurats i clavaris «per les penes en que són caiguts en no haver servat, obeït e complit los manaments nostres». S'ordenava també al lloctinent que, si era necessari, per a pagar les pensions degudes fes execució sobre béns, drets i deutors de la Universitat. S'establia un termini de deu dies a partir de la recepció de la carta per tal que els creditors fossin pagats en metàl·lic o per lletra de canvi a Barcelona; en cas contrari, es privava Sant Joan de l'ofici de lloctinent. De tota manera, se li ordenava que es presentés davant el rei amb el primer vaixell que partís de Mallorca. En cas que Sant Joan no executés la sentència, s'ordenava al batle de l'illa que ho fes i que procedís a la confiscació de tots el béns del lloctinent. En cas que el batle tampoc actués, s'ordenava al veguer que ho fes, confiscant els béns del lloctinent i del batle. A sobre, es notificava al lloctinent que el rei enviava una persona de la seva confiança, Pere Ibáñez, per tal de fer un seguiment del compliment de les seves ordres; les despeses ocasionades pel viatge del comissari regi s'haurien de pagar per part de la Universitat de Mallorca, més onze sous barcelonins per cada dia a comptar des del de la seva partida fins al de la seva tornada a la Cort, tot i que s'indicava que per a dur a terme les seves funcions podia restar a Mallorca un màxim de deu dies; en la mateixa línia, la Universitat també havia d'abonar 22 lliures i 11 sous, moneda de Barcelona, al patró del llaüt que es posava a disposició de Pere Ibáñez, el qual, de fet, se'ns presenta com un comissari reial tan propi de monarquies clarament autoritàries com la de Francesc I a França.

La situació entre els creditors i el regne es regularia, finalment, el 1484 per mitjà d'una concòrdia, firmada el mes d'agost i feta pública a Mallorca el novembre, que, de fet, era una imposició.³⁴ Fins gairebé el darrer moment, les disputes entre

33. «Poc valdria contractar si los pactes, obligacions e provisions no eren deduydes a deguda execució...» (ARM, LR, 75, f. 181v).

34. Ricard URGELL, *Mallorca en el segle xv*, Palma, Consell de Mallorca, 2000, p. 82.

els dos bàndols continuaren. Així, en data 19 de març de 1484, el rei exposava al seu lloctinent, Blanes de Berenguer, l'enèsima queixa dels creditors. Aquesta vegada es tractava de l'incompliment de la Concòrdia de Barcelona de 1431, en la qual s'havia acordat que els creditors catalans farien una reducció de l'interès anual fins al 4,16%,³⁵ a condició que els creditors mallorquins ho fessin al 3,3%³⁶ i que s'amortitzessin anualment 10.000 lliures dels censals a favor dels catalans,³⁷ els quals argumentaven que el regne no sols no havia complert els seus compromisos, sinó que s'haurien emprat les 10.000 lliures per a compensar els creditors mallorquins de la reducció a la qual s'havien compromès, de manera que dita quantitat s'emprava realment de *referiment*, és a dir, de compensació als creditors mallorquins de la reducció que havien acceptat en les seves pensions. S'ordenava al lloctinent que s'obligés la Universitat a complir els acords citats i que «empereu e emparar fasau als dits creadors censalistes mallorquins tots los censals que reben sobre la consignació d'aqueixa universitat».³⁸ La protesta dels catalans i la resolució del rei s'han d'entendre com una estratègia en uns moments en què aquells intentaven l'execució de la sentència de 1481. Tot i així, i sospitosament, el rei anul·là les expropiacions que s'acaben de referir per mitjà d'una carta reial del 8 d'abril de 1484; el mes anterior, la Universitat de Mallorca notificava al rei i als creditors catalans la seva voluntat d'arribar a un acord que, com ja s'ha dit, recolliria gairebé el cent per cent de les seves pretensions.

La referència al referiment per part dels creditors catalans era perillosa per al rei. D'una banda, no podia aprovar els referiments a favor dels creditors mallorquins sense haver aconseguit tancar el tema del deute extern del regne a satisfacció dels catalans. De l'altra, no era convenient obrir un nou front, aquesta vegada contra part de l'oligarquia mallorquina, decretant la il·legalitat dels referiments. Per això, el rei es negà a acceptar un acord entre la Universitat i els creditors que, en bona mesura, assegurava els cobraments dels referiments per part dels creditors insulars o, almenys, que si eren declarats il·legals pel rei poguessin actuar contra la Universitat. De manera que la queixa dels creditors catalans havia provocat que el monarca intervingués en el tema dels referiments, un autèntic frau de llei.³⁹ Però una vegada solucionat el tema dels creditors del Principat, la postura del rei envers els referiments canvià. La qüestió enfrontava els creditors mallorquins amb la Universitat de Mallorca. Per sentència arbitral del 30 d'agost de 1484, quan l'acord amb els creditors catalans ja estava tancat, el rei declarava lícits els referiments

35. «Vint i quatre milia per mil» (ARM, LR, 76, f. 177v).

36. «Trenta milia per mil» (ARM, LR, 76, f. 177v).

37. El rei mateix parlaria posteriorment de 10.000 florins i no de 10.000 lliures (ARM, LR, 76, f. 179).

38. ARM, LR, 76, f. 178.

39. ARM, LR, 76, f. 205-205v.

aprovats ja per Alfons el Magnànim. Des del nostre punt de vista, és clar que, una vegada solucionat el problema del cobrament de les pensions per part dels creditors catalans, el rei no volgué enfrontar-se amb l'oligarquia mallorquina, tot i que de tota manera es guardava una carta a la mànega: la sentència arbitral autoritzava el rei a modificar en qualsevol moment el que acabava de decretar.⁴⁰

Solucionat el problema dels referiments a favor dels creditors mallorquins, n'aparegué un altre. La mateixa sentència arbitral imposava costes per un valor d'onze mil florins a repartir entre les dues parts litigants, els creditors mallorquins i la Universitat de Mallorca, la qual cosa provocà un altre conflicte. La Universitat pretenia que els creditors havien de pagar els cinc mil cinc-cents florins, però també contribuir com els altres als cinc mil cinc-cents restants. El rei declarà que els creditors sols havien de pagar la meitat de les costes del plet i no contribuir amb la part que havia de pagar la Universitat.⁴¹ La conclusió és que tots els creditors, els catalans i els mallorquins, aconseguien el que volien i que el rei havia pogut complaure'ls manejant molt bé el temps polític: primer acontentar els catalans per tal d'aconseguir tenir un problema menys a les Corts Catalanes de 1481 i després els creditors mallorquins, menys perillosos per als interessos Ferran en el conjunt de la Corona.

De tota manera, molt sovint s'oblida que els creditors catalans no sols cobraven pensions de deute emès pel regne, sinó també per la Corona mateixa sobre els béns i ingressos del Reial Patrimoni de Mallorca. És ben il·lustratiu i, al nostre parer, un exemple més de l'astúcia i el maneig de la conjuntura política de Ferran II, com ben aviat i abans de decretar que el deute del regne s'havia de pagar i a Barcelona, Ferran negociés amb els creditors catalans una reducció de l'interès del deute contret amb ells pel Reial Patrimoni de Mallorca. Concretament, poc després de ser proclamat rei i quan faltava molt per aconseguir la solució a la qüestió del deute extern mallorquí, el 30 de novembre de 1479, notificava al procurador reial que havia arribat a un acord amb els creditors del Principat en el sentit que, fos quin fos l'interès pactat originàriament, les pensions anuals del deute del Reial Patrimoni es reduïen totes al 6,25 % i que aquests pagaments anuals havien de ser prioritaris sobre qualsevol altre.⁴² En altres paraules, el rei negociava a la baixa el que el Reial Patrimoni havia de pagar als creditors catalans mentre que els secundava pel que fa a les seves peticions sobre el deute del regne de Mallorca. Sacrificà el rei els interessos del regne a favor dels seus personals? Segurament sí, però no sols —ni per ventura majoritàriament— degut als interessos econòmics de la Corona, sinó també, i sobretot, a causa de la necessitat política de normalitzar la situació a Ca-

40. ARM, LR, 76, f. 234 i seg.

41. ARM, LR, 76, f. 295v.

42. ARM, LR, 74, f. 355.

talunya. De tota manera, el preu a pagar va ser que el monarca hagué de secundar també la gairebé totalitat de les peticions econòmiques dels creditors mallorquins de la Universitat, la qual cosa —tanmateix— no tenia cap cost econòmic i —en aquells moments— poc cost polític per al rei.

Menys generositat estava disposat a mostrar Ferran quan es tractava dels seus drets econòmics sobre el regne de Mallorca. Una de les qüestions heretades del seu pare era el pagament del coronatge de Joan II i el maridatge de la seva filla Joana.⁴³ En vida de Joan II i mitjançant l'ambaixador Muntanyans s'havia arribat a un acord per al pagament, acord que havia estat incomplert per part del regne. Per carta del 18 de juliol de 1479, poc després d'haver estat proclamat, Ferran reclamava el pagament.⁴⁴ D'una manera ben il·lustrativa, el rei tornà a recordar el deute el juliol de 1481, quan les Corts catalanes continuaven les seves sessions i un dels objectius polítics del rei era assegurar el pagament del deute extern mallorquí a Barcelona. En concret, el rei recordava que encara se li devien 1.000 lliures pel concepte referit i ordenava al lloctinent que procedís a l'execució contra béns de la Universitat.⁴⁵ Posteriorment, el 26 de novembre de 1481, ordenava que aquella quantitat fos pagada a Joan de Puigdorfilà per diversos serveis prestats,⁴⁶ tot i que amb gairebé tota seguretat aquell no les arribà a cobrar mai, atès que en data 20 d'agost de 1482 s'ordenava al lloctinent que revisés tota la documentació sobre el tema per tal de determinar on eren les mil lliures.⁴⁷ La qüestió s'arrossegà com a mínim fins al 1485. La Universitat argumentava que la quantitat ja havia estat pagada, mentre que el procurador reial, amb el suport del monarca, argumentava el contrari. La primera sentència, promulgada pel lloctinent, va ser desfavorable a la Universitat, la qual va apel·lar amb el mateix resultat. En data 7 de juny de 1485, l'infant Enric, lloctinent general de Catalunya i el regne de Mallorca, comissionà Tomàs Malferit perquè resolgués la causa després d'haver escoltat les parts, observant les franqueses del regne i amb prohibició expressa de cap intromissió del lloctinent o de qualsevol altre jutge del regne.⁴⁸

Era clar que durant els regnat anterior s'havien atorgat nombroses gràcies i rendes sobre el Reial Patrimoni de Mallorca, sobre el qual feia falta, a ulls del rei, un major control. A aquesta necessitat obeeix la determinació comunicada per carta de data 30 de setembre de 1485 en el sentit que qualsevol ordre que arribés «tocants interessers del fisc reial o de coses feudals» no fos obeïda si no tenia la sig-

43. Ricard URGELL, *Mallorca...*, p. 72.

44. ARM, LR, 75, f. 1.

45. ARM, LR, 75, f. 132 i 148v.

46. ARM, LR, 75, f. 147v.

47. ARM, LR, 76, f. 61-61v.

48. ARM, LR, 76, f. 280.

natura del tresorer general de la Corona d'Aragó o del seu lloctinent.⁴⁹ Ja abans, el novembre de 1483, s'havia prohibit al procurador reial que intervingués en qüestions relatives a les cavalleries, els lluïsmes o els serveis militars.⁵⁰

Un altre tema que des de ben aviat es plantejà va ser la protesta dels forans en relació amb el sistema de repartiment de la càrrega fiscal entre Ciutat i Part Forana. En data 12 de maig de 1481, l'infant Enric exposava a Joan Pagès, aleshores en funcions de lloctinent del regne, que havia conegut el procés que hi havia per aquell tema entre el Sindicat de la Part Forana i la Ciutat des del 1461,⁵¹ com els forans exposaven que des de feia temps estaven obligats a pagar un terç de les despeses, però que també des de feia temps no tenien un terç de la riquesa, atès que els ciutadans havien comprat moltes propietats a la Part Forana, però seguien pagant a Ciutat i no a la parròquia on tenien els béns. Concloïa l'infant ordenant a Joan Pagès que fes justícia de la manera més ràpida possible.⁵² En data 16 d'agost de 1482, atès que Pagès ja no era al regne, la comissió fou transferida a Gaspar Maimó i Pere Azamar.⁵³ No es tractava d'una implicació gaire contundent de la Corona en el controvertit tema del repartiment de les obligacions fiscals i, com sabem, el tema no se solucionà ni tan sols després de la Sentència Reial de 1512. És ben significatiu que als dos comissaris citats també s'encomanés la decisió sobre la revisió de comptes universals.⁵⁴ De tota manera, la voluntat era la de modificar el sistema de distribució de la càrrega fiscal, entre altres coses, perquè era insostenible tal com es trobava a aquelles altures; un altre tema era si era políticament oportú actuar amb contundència en aquell moment concret. Tot i així, es prengueren algunes decisions que al nostre parer ja indicaven cap on es mouria posteriorment la voluntat règia. En concret, molt prest, el 17 de juliol de 1481, el monarca determinava la modificació del sistema de subhasta dels béns expropiats a forans per part del clavaris de la Consignació. Fins en aquell moment, la subhasta dels béns expropiats es duia a terme a Ciutat, la qual cosa òbviament beneficiava la transmissió de propietats des de la Part Forana a la capital de l'illa. Des de llavors es determinava que la subhasta s'havia de dur a terme en la mateixa vila on es trobaven el béns segregats.⁵⁵

Era obvi que durant anys hi havia hagut un gran descontrol en el cobrament dels impostos, la qual cosa requeria una revisió de comptes. Era també indispen-

49. ARM, LR, 76, f. 228.

50. ARM, LR, 76, f. 152.

51. Eulàlia DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982, p. 102.

52. ARM, LR, 75, f. 97.

53. ARM, LR, 76, f. 55.

54. ARM, LR, 76, f. 61v i 206v.

55. La decisió es prenía a petició dels ambaixadors enviats per la Part Forana (ARM, LR, 75, f. 141).

sable crear mecanismes que garantissin el cobrament dels impostos tant dels contribuents com de les persones que havien llogat la recaptació i mai arribaven a liquidar-la. De fet, els jurats i els procuradors dels creditors censalistes exposaren al rei l'any 1485 que es devien set anualitats de pensions, en bona part per la inacció dels clavaris, que no actuaven contra els deutors als vectigals. El rei ordenà al lloc-tinent i a altres autoritats reials que donessin el seu suport, amb algtzirs i altres mitjans, als clavaris per tal d'actuar contra els morosos, posant sota salvaguarda del rei tant els clavaris com tots els que intervinguessin en les execucions; es recordava, també, la responsabilitat personal dels clavaris de la Universitat de la seva gestió.⁵⁶

La intenció de dur a terme una revisió de comptes de la Universitat per part de la Corona no estigué exempta de contradicció. Així, a instància de la Universitat, el rei comissionà els Maimó i Azamar per a la revisió dels comptes de la gestió pública de Pere Net, essent la seva sentència a favor de la Universitat. Els hereus de Net apel·laren i, tot i que en principi l'apel·lació no fou acceptada a tràmit, el rei sí que ho va fer i nomenà com a jutges Ferrer Berard i Tomàs Armadans.

CONCLUSIONS

En el període 1479-1485, el rei Ferran era ben conscient de la necessitat de reformar molts aspectes del funcionament del regne de Mallorca. El que passa és que les prioritats polítiques per al conjunt dels seus dominis eren unes altres. La normalització de relacions entre la Corona i Catalunya era, gairebé amb tota seguretat, el tema primordial a tractar dins el conjunt de la Corona d'Aragó. En aquesta conjuntura, el retorn als creditors censalistes catalans dels seus drets confiscats durant la Guerra Civil era fonamental. Això obligava també a respectar els drets dels creditors mallorquins, tot i les primeres resistències per part del rei a acceptar aspectes com els referiments. A més, l'objectiu de satisfer els dos col·lectius esmentats necessitava un maneig del temps polític que Ferran demostrà controlar perfectament. Així les coses, pel que fa a la reforma de l'Administració del regne de Mallorca, les seves finances i la seva economia en el període esmentat, es prengueren mesures concretes: revisió de comptes, remissió a juristes de les peticions dels forans, més garanties per tal de procedir a l'expropiació de béns dels morosos a la Universitat o la Consignació. No hi hagué, emperò, no hi podia haver, en aquelles circumstàncies polítiques, un pla més general de reforma que, com passà en bona part amb els de 1485 i 1499, no hagués estat secundat per una oligarquia local molt reticent a un major protagonisme de la Corona i els seus agents.

56. ARM, LR, 75, f. 327.